

1927 M. LAPKRIČIO 26 D. LIETUVIŲ KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ PARTIJOS MEMORANDUMAS PREZIDENTUI ANTANUI SMETONAI

DR. ARTŪRAS SVARAUSKAS

1926 m. gruodžio mėn. įvykdytas valstybės perversmas pradėjo nedemokratinio būdu sudarytos valdžios įsitvirtinimo ir parlamentarizmo žlugimo Lietuvoje procesą. Ankstų gruodžio 17-osios rytą ilgai trukusį III Seimo posėdį išvaikę perversmininkai nurodė aukščiausią valdžią perduoti jų autoritetui Antanui Smetonai. Tuometis Ministras Pirmininkas Mykolas Sleževičius ir Prezidentas Kazys Grinius, laikomi arešto sąlygomis, buvo priversti atsistatydinti. Į derybas dėl naujojo kabineto pakviesti iki tol opozicijoje buvę krikščionių demokratų bloko lyderiai. Taigi po valstybės perversmo prasidėjo apie pusmetį trukęs tautininkų ir krikščionių demokratų bendradarbiavimas.

1927 m. sausio mėn. tuometis Lietuvos krikščionių demokratų partijos Centro komiteto (LKDP CK) pirmininkas kun. Mykolas Krupavičius partijos konferencijoje prisiminė derybas dėl vyriausybės formavimo po perversmo: „Mes stojom į darbą be jokių sąlygų. Mes vieno reikalavom – užskleiskime programas, užmirškime praeitį, gyvenkim dabartimi, statant planus ateičiai, pasistatylim prieš akis vien Lietuvą, jos gerovę...“, o kalbėdamas apie bendrą darbą su tautininkais pridūrė: „Mes, turėdami bendrą pamatą darbe, galime

ranka į ranką eiti ir toliau valstybės darbo dirbti.“¹ Iš pirmo žvilgsnio atrodė keista, kad gausiausia politinė jėga Lietuvoje atsisako savo politinės programos ir „užleidžia“ lyderių pozicijas tautininkams – A. Smetonai ir Augustinui Voldemarui. Pirmasis krikščionių demokratų balsais išrinktas Lietuvos Prezidentu, antrasis LKDP pritarimu tapo Vyriausybės vadovu. Vis dėlto, pasak žymaus diplomato Broniaus Kazio Balučio, tarp krikščionių demokratų vyravo tokia nuostata: „Tautininkus priešakin pastačius, jiems teks visas neskanumas, kurį kiekvienas perversmas visuomenėje palieka. Tikroji politinė jėga taip Seime, taip krašte vis tiek bus krikščionys demokratai. Jų ranka tai „lopšelių sups.“²

Tad nors po 1926 m. gruodžio 17-osios LKDP trumpam sustabdė savo partijos programos vykdymą, vėliau net siūlė Lietuvos tautininkų sąjungai (LTS) susijungti į vieną partiją, o iš LKDP bloko (LKDP, Lietuvos ūkininkų sąjungos (LŪS), Lietuvos darbo federacijos (LDF) ir LTS narių sausio 14 d. sudarė vadinamąjį „Aštuonių komitetą“ bendriems veiksams koordinuoti, tačiau jau 1927 m. sausio mėn. išryškėjusi abiejų politinių jėgų trintis ilgainiui peraugo į abipusę neapykantą. Krikščionys demokratai buvo nepatenkinti, kad svarbiausi klausimai buvo sprendžiami ne Vyriausybėje, o siauroje Prezidento aplinkoje. Katalikų blokas, norėdamas daryti didesnę įtaką valstybės valdymui, kovo mėnesį pasiūlė reorganizuoti Ministrų kabinetą, tačiau A. Smetona rėmė A. Voldemarą, be to, buvo pareikalauta pritari tautininkų sumanymui „neribotam“ laikui paleisti Seimą ir valstybę valdyti dekretais. Neturėdami svertų paspausti tautininkus, krikščionys demokratai sutiko atidėti naujo Seimo rinkimus iki rudens.

¹ Kas buvo, kas yra, kas turi būti: (Liet. krikščionių demokratų partijos konferencijoj partijos pirmininko M. Krupavičiaus pasakytoji kalba). *Rytas*. 1927, kovo 10 (Nr. 55), p. 2.

² *Bronius Kazys Balutis: jo gyvenimas ir darbai*. Parengė V. Širvydas. Michigan, 1951, p. 94–95.

1927 m. žiemą LKDP ėmėsi ir kitokios taktikos. Spaudžiamas dvasinės vyresnybės, iš LKDP CK pirmininko posto atsistatydino ilgametis jos lyderis kun. M. Krupavičius. Šiame poste jį pakeitė Leonas Bistras. Netrukus prasidėjo krikščionių demokratų ir tautininkų derybos dėl bendro darbo ateityje. Pagrindiniai katalikų ir tautininkų lyderių nesutarimų šaltiniai buvo naujo Seimo rinkimai, Prezidento rinkimų tvarka ir Konstitucijos reforma. Po trumpai trukusio, tačiau tikrą audrą sukėlusio kairiųjų Vyriausybės valdymo laikotarpio krikščionys demokratai norėjo kuo skubiau paleisti III Seimą ir rengti naujus rinkimus. Neatslūgus įkaitintoms nuotaikoms, jie tikėjosi kairiųjų nesėkmės būsimuose rinkimuose ir savo pergalės. Tačiau tautininkų tokia perspektyva neviliojo. O balandžio 12 d. paleidus Seimą, jie atidėliojo naujus rinkimus iki pat 1936 m. „Aštuonių komitetas“ svarstė šias valstybės valdymo reformas. Tačiau jau balandžio mėn. pas Prezidentą vykusią „Vyriausybę palaikančių partijų bloko atstovų“ pasitarimuose galutinai išaiškėjo nuostatų nesuderinamumas. LKDP kategoriškai atmetė tautininkų siekius referendumu pakeisti 1922 m. Konstituciją bei visuotiniu balsavimu rinkti valstybės prezidentą.

Tokia reformų eiga krikščionims demokratams nieko gero nežadėjo, nes buvo akivaizdu, kad tokiu būdu politinių partijų vaidmuo būtų marginalizuotas ir visa valdžia atitektų A. Smetonai ir A. Voldemarui. Tad pasitarimai po krikščionių demokratų ministrų atsistatydinimo nutrūko. LKDP ir LŪS pasiskelbė pereinančios į opoziciją. Derybas tuo pačiu klausimu dar buvo mėginta pratęsti 1927 m. spalio ir lapkričio mėn., mėginant į jas įtraukti valstiečius liaudininkus, tačiau abiejų šalių pernelyg griežtos pozicijos neleido rasti kompromisų³.

Iš esmės krikščionys demokratai buvo linkę sutarti su tautininkais dėl Seimo funkcijų suvaržymo, dvejų parlamento rūmų įstei-

³ Tautininkų ir krikščionių demokratų pasitarimų protokolai (1927 m. balandis, spalio–lapkritis). Parengė M. Tamošaitis. *Istorija*. T. 71 (2008), p. 43–47.

gimo, Seimo narių skaičiaus mažinimo, kandidatų amžiaus cenzos didinimo ir kandidatų į aukštuosius rūmus išsilavinimo cenzos įvedimo, tačiau niekaip negalėjo nusileisti svarstant tiesioginių Prezidento rinkimų ir referendumo klausimus⁴.

LKDP lyderiams nepavykus derybų būdu perkalbėti LTS vadovų, 1927 m. lapkričio mėn. pabaigoje jie išitraukė į politinę avantiūrą. Praėjus maždaug savaitei po lapkričio 17 d. įvykusių paskutiniųjų tautininkų ir katalikų atstovų derybų, LKDP pirmininkas L. Bistras dienraštyje „Rytas“ pasipiktino tautininkų spaudoje mestais kaltinimais, kad „krikščioniškosios grupės“ esą siekia kuo greičiau paimti valdžią į savo rankas ir daugiau jos nepaleisti⁵. Vis dėlto lapkričio 26 d. jis buvo priverstas kone metams bėgti iš Lietuvos dėl nepavykusio bandymo karininkų pagalba „paspausti“ Prezidentą kuo skubiau sudaryti naują koalicinę vyriausybę. Istoriografijoje tai vertinama kaip mėginimas įvykdyti valstybės perversmą⁶. Pretekstu šiai politinei avantiūrai reikėtų laikyti 1927 m. rudenį Ministro Pirmininko A. Voldemaro sukeltą santykių su Lenkija krizę.

Lapkričio 26 d. dalis Kauno igulos karininkų su pulk. Jonu Petruičiu priešaky mėgino apsilankyti pas Prezidentą ir įteikti jam ultimatyvius reikalavimus. Šiam žingsniui J. Petruiti pakurstė LKDP lyderiai – CK pirmininkas L. Bistras ir partijos sekretorius kun. M. Krupavičius. Jie parengė toliau publikuojamą memorandumą-reikalavimą. Dokumente pagrindinis dėmesys kreipiamas į Ministro Pirmininko A. Voldemaro vykdomą užsienio politikos kryptį. Pabrėžta Lenkijos okupacijos grėsmė. Reikalauta sudaryti naują Vyriausybę bei atkurti „teisėtumą ir tvarką“. Pulk. J. Petruitis LKDP lyderių buvo įtikintas esą Lietuvai didelį pavojų kelianti Lenkija, nes prie demarkacijos linijos jau stovi „plečkaitininkų bandos“, ir kad jau

⁴ *Ten pat.*

⁵ Bistras, L. Be vairo. *Rytas*. 1927, lapkričio 22 (Nr. 264), p. 1.

⁶ *Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. T. 10, d. 1. Vilnius: Baltos lankos, 2013, p. 450.

nutraukti ryšiai su Varėna, Vieviu. L. Bistras pulkininką įtikinėjo, kad Vyriausiasis kariuomenės štabas jokių priemonių nesiims, o Vyriausybė iškilus pavojui pabėgsianti iš Lietuvos⁷.

„Perversmininkams“ nepavyko pasiekti savo tikslų. Pulkininkas ir keli jo bendražygiai buvo areštuoti, o LKDP pirmininkas L. Bistras su jam iš anksto paruoštu automobiliu slapčia pasitraukė iš Lietuvos. Taip L. Bistras Lietuvoje nebuvo iki 1928 m. pavasario. Pas kitus aktyvesnius opozicijos politikus, ypač pas asmeninę antipatiją tautininkų lyderiams jaučiantį kun. M. Krupavičių, naktimis pradėjo lankytis A. Voldemaro „asmeninės gvardijos“ Geležinio vilko karininkai, grasindami susidoroti ir siūlydami atsisakyti politinės veiklos⁸.

Publikuojamas kun. M. Krupavičiaus ir L. Bistras memorandumas yra įdomus dokumentas. Jame pagrindinis dėmesys skiriamas su užsienio politika susijusiems klausimams. Akcentuojama tariama Lenkijos grėsmė Lietuvai. Užsienio politika nebuvo pagrindinis LKDP domėjimosi objektas. Paprastai krikščionys demokratai prioritetu laikė vidaus politiką, švietimą, Katalikų Bažnyčios padėtį valstybėje ir socialinių reformų klausimus. Šis dokumentas liudija LKDP pastangas išnaudoti susidariusią politinę situaciją.

Memorandumas saugomas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje (f. 47–2461, l. 1–2). Publikuojamo dokumento kalba netaisyta. Forma pateikta kaip originale. Kelios santrumpos pateiktos laužtiniuose skliaustuose.

⁷ Svarauskas, A. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.): politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 295.

⁸ 1928 m. LKDP aplinkraštis parapijiniams įgalotiniams Nr.4. *LCVA*. F. 378, ap. 5, b. 1550, lap. 20.

JO EKCELENCIJAI PONUI RESPUBLIKOS PREZIDENTUI L.[ietuvių] Krikščionių demokratų partijos memorandumas.

Tirštėjant juodiems debesims mūsų Tėvynės politinėje padangėje ir artinantis lemtingiems pavojams mūsų nepriklausomybei L.[ietuvių] Krikščionių Demokratų partija dar vieną kartą vardan Lietuvos taip skaudžiomis aukomis iškovotos laisvės kreipiasi į Jus, pone Prezidente, prašydama imtis griežčiausių ir skubiausių priemonių gelbėti kraštą nuo pražūties.

Mūsų ankstybesniame memorandume, kurį turėjome garbės Tamstai įteikti, mes išdėstėme pažiūras į susidariusį padėjimą ir nurodėme koki pavojai mūsų kraštui gresia iš Tamstos, Pone Prezidente ir Tamstos vyriausybės pasirinktos politinės linkmės. Tikrumoje, deja, pasirodė, kad mes per aukštai įvertinome p. Voldemaro moralę vertybę ir, kad jo įvesto tvankaus ir beprincipinio režimo pasėkos yra daug skaudesnės ir žalingesnės negu žmogus galėjo įsivaizduoti ir manyti.

Krašto viduje stipriausi valstybiniai gaivalai, kurie yra susispietę apie katalikiškas organizacijas, suvaržius spaudos, susirinkimų ir žodžio laisvę yra stipriai dezuorganizuoti ir dezorientuoti. Pačiai krašto vyriausybei nuėjus neteisingumo ir Konstitucijos laužymo keliu, naikinama ir žudoma visuomenėje ne tik jau morali[ni]s pasitikėjimas valdžios organais, kuris yra vyriausias visokio visuomeninio sugyvenimo pagrindas, bet dar naikinama ir griunama žmonėse tas brangiausias valstybinio santykiavimo dalykas – teisės sąmonė, teisėtumo jausmo gerbimas ir saugojimas. Tuo būdu sudaromi baisūs precedentai įvairiems pikčiausios rūšies avantiūristams... Atstūmus nuo politiško krašto reikalų tvarkymo visą sąmoningąją ir padoriją visuomenę bei pačią liaudį, naikinamas laisvės ir nepriklausomybės branginimas bei pakertamas pasiryžimas dėl jų.

Užsienio politikoje šios vyriausybės nerūpestingumas ir ypatingai p. Voldemaro metodai sudarė dar skaudesnių pasekmių. Neišmintingas žingsnis buvo mūsų atstovybių likvidavimas ir diplomatinės tarnybos tinklo ardymas. Valdymo būdas krašte sukėlė viso pasaulio demokratijų pasibjaurėjimą ir anti-patiją. Be to, tai sukėlė viso pasaulio spaudos nusistatymą prieš mūsų kraštą ir jo vyriausybę.

Pati vyriausybės painiausiais mūsų užsienio politikos, Klaipėdos ir Vilniaus klausimais, savo neatsargiais žingsniais ir neapgalvotais pažadais sudarė tokį padėjimą, kad mes iš savo kaimynų susilaukėme aiškaus nedraugingumo, o

iš lenkų pusės stovime nepriklausomybės pražudymo išvakarėse. Tokio pavojaus laiku p. Voldemaras yra pasiryžęs, matyti, pakartoti 1918 metų politiką.

Tamstai stovint valstybės priešaky ne tik nepažengta pirmyn Lietuvai padarytos skriaudos atitaisymo kryptimi, bet duota gražios progos kai kuriems asmenims, pasivadavusiems „politiniais emigrantais“ vainikuotis teisėtumo, Konstitucijos ir laisvės kankiniais ir organizuoti lenkų okupuotam krašte Lietuvos vadavimą iš p. Voldemaro. Mums sunku tikėti, kad tamsta nesu-prastum ir nejaustum kokių pasibaisėtinų pasekmių turi tokie žygiai ne tik jau bendrai mūsų valstybės nepriklausomumo atžvilgiu, bet ir pačiame Vilniaus krašte, kur per 10 metų nebuvo iš lietuvių pusės varoma jokia akcija prieš nepriklausomą Lietuvą. Kad šis klasingas žygis yra nukreiptas į pačią Lie-tuvos širdį ir kad juo norima panaikinti tokiais vargais ir aukomis iško-votą mūsų nepriklausomybę, rodo, ir Tamsta ir Vyriausybė turi pakankamai realių davinį. Yra nesuprantama šių faktų akivaizdoje piktas užsispyrimas, su kuriuo p. Voldemaras visiems žinomus faktus neigia pasakymu, kad čia tik partijų kova už vietas valdžios.

Kas gi, akivaizdoje šių visų dalykų, vyriausybės daroma, kad gelbėti kraštą nuo pražūties? Su skausmu tenka pasakyti griežtai, kad nieko nedaroma. Vyriausybė, įstojusi į Konstitucijos laužymo kelią, jau septintas mėnuo stovi vietoje ir žaidžia mūsų visuomenės kantrumu bei nežinojimu tikro padėjimo ir iš-naudoja tos visuomenės naivų patriotiškumą. Tokia linija yra ne valstybės žmonių linija. Jokio kuriamojo darbo, jokios minties, plano ir noro išvesti kraštas į normalų padėjimą nepastebima. Kariuomenė, ir toliau sąmoningai ją veliant į politiką demoralizuojama.

Visa tai imdami domėn Lietuvių Krikščionių Demokratų Partija randa, kad ne vieta prie Lietuvos vairo nė vienai valandėlei tam Minis-terių Kabinetai, kuris prie visa to privedė. Mūsų įsitikinimu šiandien reikalinga:

- 1 – Sudaryti kraštui gelbėti Vyriausybę plačiais koalicijos pagintais
- 2 – organizuoti krašto gynimą ir
- 3 – atstatyti krašte teisėtumą ir tvarką

Kreipdami į Tamstą šiuos mūsų reikalavimus, mes tikime rasti Pakankamai Tamstoje drąsos pažūrėti tiesiai gyvenimui į akis ir laukiame skubių žygių valstybei gelbėti.

M. Krupavičius. Dr. Bistras

Lietuvių Krikščionių demokratų partijos vardu

Kaunas, 1927 m. lapkričio 26 d.